

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2018

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 29.

SWITSUNDZUXO EKA VAKOREKETI

- Xiletelo lexi xa makoreketelo xo va xiletelo eka vakoreketi.
- Xiletelo xa makoreketelo xi ta kaneriwa na swipano swa vakoreketi va swifundzankulu ku nga si sunguriwa ku koreketa etindhawini to hambanahambana.
- Tinhlamulo ta vakamberiwa ti fanele ku tekeriwa enhlokweni ku ya hi vuswikoti bya vona.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

- Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. (**Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.**)
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENGE XA A, (swithokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi ntsena leswo sungula.
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENGE SWA B NA C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi landzelaka. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENGE xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku mukamberiwa u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
- Loko mukamberiwa a nyika tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi landzelaka.
- Loko tinhlamulo ti nga nomboriwani hi mfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
- Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
- **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xitsalwana xi lehe ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani mi kanela na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambelelo eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.**
- **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha, **a nga xupuriwi.**
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO (*open-ended questions*), a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI: MJ Baloyi et al.****XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)****KASI WENA U YIMILE KWIHI? – MA Khosa****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwisiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 28 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi hi ndlela ya vutshila ku hlamusela hi munhu loyi a nga swi kotiki ku hlawula leswi a faneleke ku hanyisa xiswona exikarhi ka ripfumelo ra xikreste na ra ndhavuko. Mutlhokovetseri u humelerisile mhaka leyi hi ku vuyelela swivutiso swo leswi nkoka wa swona ku nga ku tiyisisa/tshikelela hilaha a nga twisisiki hakona xivangelo xo va munhu loyi a tsandzeka ku teka xiboho hi tlhelo ra ripfumelo leri a faneleke ku hanya hi rona.

- Eka ntila wa 17 lowu nge: 'U va u ri karhi u va vona hambi ku va twa?' Mutlhokovetseri u tirhisile xivutiso xa nkanhlamulo ku lava ku tiva loko loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a swi kota ku landzelerisa leswi vafundhisi va vaka va vulavula hi swona.
- Ku va ku vuyeleriwile swivutiso eka mintila ya 24 ku fika eka 27 swi tiyisisa/tshikelela hilaha munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a hlanganisaka mutlhokovetseri nhloko hakona loko swi ta eka hanyelo ra yena hikuva a swi tikombi leswaku ripfumelo ra yena ri le ka tlhelo rihi: ebyalweni wa kumeka; loko ku biwa macomana u cina swi huma embilwini kasi na le kerekeni a nga pfumaleki.
- Mutlhokovetseri eka ntila wa 28 lowu nge: 'Leswi masiku ya fambaka ke?' u tirhisile xivutiso ku ri ndlela yo kombisa loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena leswaku u fanele a hlawula ripfumelo leri a faneleke ku hanya hi rona hikuva nkarhi wo hanya wu le ku heleni.
- Hi xivutiso lexi nga eka ntila wa 31 lowu nge: 'U ta teka rini goza?' mutlhokovetseri wa ha yisa emahlweni ku lava ku tiva leswaku loyi a tlhokovetselaka hi yena u ta hlawula rini ripfumelo leri a faneleke ku hanya hi rona.

Matirhiselo ya mutlhokovetseri ya swivutiso eka xitlhokovetselo lexi ya humelerisa vutshila bya yena byo paluxa hungu hi munhu loyi a nga swi kotiki ku hlawula leswi a faneleke ku hanyisa xiswona exikarhi ka ripfumelo ra xikreste na ra ndhavuko.

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 06****X&R = 04**

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU ($\sqrt{\quad}$), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[10]

XIVUTISO XA 2 (XIMBANGU)**MAKUMASWIVUPFILE – MJ Baloyi**

- 2.1 Mutlhokovetseri u humelerisa xifaniso xa wanuna loyi a sukelaka nsati wa yena ekaya a landzelela vavasati lava loveriweke hi vanuna va vona hi xikongomelo xo va dyela mali/ndzhaka/rifa leri va siyeriweke rona.√√ (2)
- 2.2 'Xi lava laha ku weke xidunana ntsena.'/Ntila wa 3.√ (1)
- 2.3 xinuna ya khale swinene./B.√ (1)
- 2.4 Wu vula leswaku wanuna loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a nga na mhaka na leswaku vanuna va vavasati lava a va dyelaka mali/ndzhaka/rifa va tirherile mali/ndzhaka/rifa leri hi ku tikarhata, ntsena loko yena a enetisa ku navela ka yena.√√ (2)
- 2.5 Mbuyelelo lowu wu sola maendlelo ya wanuna loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena hikuva a a tirhisa tindlela ta yena ku endlela leswaku vavasati lava loveriweke hi vanuna va vona va n'wi amukela handle ko langutisa swihlawulekiso swo karhi swa vona.√√ (2)
- 2.6 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a famba a lava ntirho a tirhela muti wa yena, a tshika tinoni ti tidyela mali/ndzhaka/rifa ra tona hi kurhula.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 3 (XIMBANGU)**MIHLOLO A YI DYIWI – KJ Ngobeni**

- 3.1 Mutlhokovetseri u vilerisiwa hi vaakatiko lava lwisanaka na vahlampfa lava nga etikweni ra vona hi ku vula leswaku va va tekela mintirho va tlhela va ku i makhamba.√√ (2)
- 3.2 'Tiko xi nuha xi mpfempfa hi mafurha ya vanhu.'/Ntila wa 11.√ (1)
- 3.3 hlamarisa no chavisa./D.√ (1)
- 3.4 Mutlhokovetseri u tirhisile xivulavulelo lexi ku hlamusela hilaha swilo swi nga tshamisekangiki hakona etikweni./Mutlhokovetseri u tirhisile xivulavulelo lexi ku hlamusela hilaha ku pfumalekaka kurhula hakona etikweni.√√ (2)
- 3.5 I ku tiyisisa/tshikelela hilaha nyimpi leyi a yi ri kona a yi tinyikile matimba hakona hikuva van'wana a va hisiwa no hiseriwa swa vona.√√ (2)
- 3.6 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va tshika tinyimpi, va khoma vahlampfa lava tanihi vamakwavo hikuva siku rin'wana na vona va ta lava ku hlayisiwa ematikweni ya vona.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 4 (XIMBANGU)**I MAVALA MAN'WE – ME Mhinga**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi wanuna loyi a nyenyaka nsati wa yena, a gangisa vavasati van'wana hi xikongomelo xo kuma loyi a nga saseka no pfumala xihoxo. Wanuna loyi u byeriwa leswaku vavasati va fana kutani u fanele ku enetiseka hi nsati loyi a nga na yena.√√ (2)
- 4.2 'Xana wu kona nambu wo pfumala xilavi ke?'/Ntila wa 5.√ (1)
- 4.3 n'wana./C.√ (1)
- 4.4 Ntila lowu wu hlamusela leswaku wansati loyi a rhandziwaka hi wanuna loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena wa yiva naswona a nga ha khomiwa a ya tengisiwa ekhoto.√√ (2)
- 4.5 I ku hlamusela leswaku nsati na nuna va fanele va va nchumu wun'we, va khomana na ku hlayisana leswaku muti wu tiya ku fana na phuphu leyi akiweke hi semendhe ya PPC leyi ku vuriwaka leswaku yi tiyile swinene ku tlula tinxaka letin'wana ta tisemendhe.√√ (2)
- 4.6 Swa humelela. Va kona vavanuna lava xanisaka no tshika vasati va vona hi ku famba va gangisa van'wana hi xikongomelo xo kuma lavo antswa, van'wana va hetelela va rhurhile na le makaya va ya tshama na swigangu leswi.√√
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [10]**

NA**XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO****NDYELO YA SWILOVOLOVO – Gum'sani, Marhanele et al.****XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)****MUNGHANA – J Ngobeni**

- 5.1 Mutlhokovetseri u byela vahlayi hi ta munghana loyi a nga tshembekangiki, loyi a a byeletela vanhu swihundla kufikela laha a veke xihlekiso eka vanhu hi ku va va n'wi tivela swihundla swa yena. U tlhela a tsundzuxa vanhu leswaku va tivonela eka vanghana van'wana.√√ (2)
- 5.2 'Kambe ndzi nghenile xikolo swi ringene.'/Ntila wa 25.√ (1)
- 5.3 rirhandzu./B.√ (1)

- 5.4 Mutlhokovetseri u twa ku vava hikuva munghana wa yena u tsandzekile ku hlayisa xihundla./Muthokovetseri u twa ku vava hikuva munghana wa yena u n'wi hundzurile xihlekiso etikweni.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 5.5 Ndzimana leyi yi kombisa hilaha mutlhokovetseri a nga ha riki na ndzhuti hakona hi ku va munghana wa yena a byeleterile vanhu swihundla swa yena. Un'wana na un'wana u tiva timhaka ta yena hinkwato naswona u hundzukile xihlekiso evanhwini.√√ (2)
- 5.6 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a tshika ku humesela erivaleni swihundla swa munghana wa yena hikuva swi ta va holovisa./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a hlayisa swihundla swa munghana wa yena hikuva loko a kala a n'wi byela swona u kombisa leswaku wa n'wi tshemba./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a tshembeka.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [10]**

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**NOVHELE****XIVUTISO XA 6 (XITSALWANA)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Munhu loyi a navelelaka un'wana swo biha a nga tirhisa tindlela to hambanahambana ku fikelela ku navela ka yena kambe a hi minkarhi hinkwayo a humelelaka. Leswi swi tikomba hi leswi humeleleke Johnson Hlongwane eka tsalwa leri.

- Johnson Hlongwane a a ri museketeri wa mininjhere Brooks efemeni ya PPE eGiyani kutani a a venga Ephraim Chavalala hikokwalaho ka matirhelo ya yena ya xiyimo xa le henhla.
- Loko Mhangwani loyi a a ri muhlanganisinkulu efemeni a sukile a ya tirha eka phephahungu ra *The Summit News* ku pfulekile xivandla xa vuhlanganisinkulu lexi a xi fanele xi siviwa hi Ephraim Chavalala tanihileswi a a tirha ntirho wa vuhlanganisi hi ku tshembeka lokukulu.
- Hlongwane u tirhisile matimba lawa a a ri na wona tanihi murhangeri hi ndlela yo biha ya vukungundzwana ku sivela Chavalala leswaku a va muhlanganisinkulu hi ku lava ku ngenisa munghana wa yena George Mathebula.
- Leswi a a swi endla hi ku ehleketa leswaku loko Chavalala o kuma xitulu xa vuhlanganisinkulu a nga tshuka a n'wi tekerile xitulu xa yena hikokwalaho ka matirhelo ya yena yo hlawuleka.
- U hlohloterile mininjhere Brooks leswaku Chavalala a nga nyikiwi ntirho wa vuhlanganisinkulu a vula leswaku wa ha ri ntsongo, yi ri ndlela yo n'wi sivela ku tlakusiwa.
- Hlongwane u kunguhatile na vanghana va yena leswaku ku yiviwa cheke ehofisini ya Nyeleti ku ya hakeriwa xikweleti xa Chavalala eka OK eTzaneen leswaku loko swi ta kumeka Chavalala a ta hlongoriwa entirhweni.
- U tiyisisa ku navela ka yena loko a ri na Mukhari loyi a va tirha swin'we efemeni ya PPE hi ku n'wi byela leswaku loko yena a ha ri mupfuneti wa mininjhere Chavalala a nge pfuki a tlakusiwile.
- Loko va ri ehodela na vaBriggs, Hlongwane u vulavulela ehenhla hi Xinghezi a hembela Chavalala a vula leswaku u ta entirhweni a nwile kambe loko a vona valungu u tiendla onge a nga nwi.
- Loko a twile leswaku Chavalala u fanele ku ya eEurope, u luma ehansi a hlohletela Brooks leswaku a nga pfumeleli munhu wa xiyimo xo fana na Chavalala ku yimela feme, a vula leswaku loyi a nga yimelaka feme hi ndlela ya xindzhuti i Mathebula.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti kombisa tindlela hinkwato leti Hlongwane a ringeteke ku ti tirhisa to hlongorisa Chavalala leswaku a ta ngenisa munghana wa yena George Mathebula kambe hinkwato ti tsandzile kutani yena na vanghana va yena va khomiwa va ya pfaleriwa ekhotsweni.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 7 (XIMBANGU)**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 Efemeni ya PPE./Ehofisini ya yena.√ naswona a ya ekaya ka yena.√ (2)
- 7.2 lawulaka matirhelo ya vatirhi efemeni ya PPE./C.√ (1)
- 7.3 Hileswi Hlongwane a a lemukile leswaku Brooks wa n'wi rhandza na ku n'wi tsakela.√ (1)
- 7.4 Havambirhi i vapfuneti va mininjhere Brooks.√√ (2)
- 7.5 Tanihi mupfuneti wa mininjhere loyi Chavalala a a tirha ehansi ka vulawuri bya yena, a a fanele a n'wi seketela eka ntirho wa yena wa vuhlanganisi na ku n'wi ndhundhuzela eka mininjhere Brooks na Dayirekitara Briggs hikuva loko a tlakusiwa na yena a a ta dzunisiwa tanihi murhangeri lonene.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.6 I Nsatimuni,√ hikuva wa tsaka loko a ri na vatirhikulobye Nyeleti na Sasavona kambe loko Hlongwane a n'wi holovela a nga miyeli wa hlamula.√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.7 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A yi amukeleki hikuva yi ta endla leswaku vatirhi lava nga ehansi ka yena va nga ha n'wi xiximi va tlhela na vona va encenyeta leswi a swi endlaka, leswi nga endlaka leswaku a tsandzeka na ku va rhangela hi mfanelo.√√ (2)
- 7.8 A a khomeriwa ku va ku yiviwile cheke efemeni ya PPE tanihleswi a ku ri yena loyi a a tirha hi ticheke./Hileswi loko Maria a hakela cheke eka OK a vuleke leswaku hi yena Nyeleti.√ I Navela.√ (2)
- 7.9 Nyeleti na Mlambo va vulavula hi moya lowunene kasi lowu nga exikarhi ka Nyeleti na Hlongwane a hi lowunene.√√ (2)
- 7.10 U lava ku humelerisa mhaka ya leswaku emintirhweni ku na rivengo, vukungundzwana na xin'wanamanana.√√ (2)
- 7.11 A a fanele ku hlambanya leswaku u ta vulavula ntiyiso ntsena eka hinkwaswo leswi a nga ta hlamusela swona.√√ (2)
- 7.12 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku xinghananghana lexi vaka kona ku ri na swikongomelo swo homboloka swa mahanyelo xa dlayisa.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 7.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge u lava ku twa vulavisisi hinkwabyo lebyi maphorisa ma byi endlaka mayelana na ku yiviwa ka cheke efemeni ya PPE tanihleswi a a khumbeka hi ku yiviwa ka yona.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku u fanele a khoma vatirhikulobye kahle leswaku na vona va ta kota ku n'wi xixima tanihi murhangeri wa vona.√ (1)

[25]

XIVUTISO XA 8 (XITSALWANA)**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Minkitsikitsi i hasahasa na ku pfumala ku tshamiseka ka xiyimo xo karhi. Leswi swi nga tisa ku pfumaleka ka kurhula exikarhi ka vanhu. Minkitsikitsi leyi landzelaka, yi seketela ku pfumaleka ka kurhula etindhawini ta le Joni loku a ku vangiwa hi ku va vanhu van'wana va nga voni nkoka wa vutomi bya van'wana.

- Solani u tlhaviwa hi mukwana exifuveni hi tlhelo ra ximatsi handle ka xivangelo a ri egondzweni leri a ri langutanile na yindlu ya Mufundhisi Tlhomandloti, leswi koxeke vutomi bya yena. Leswi swi twisile nsati wa yena ku vava.
- Celela Baloyi, n'wana wa Cheyeza na vanghana va yena a va hanya hi ku yivela vanhu swa vona na ku dlaya. Leswi swi endlile leswaku yena na vanghana va yena vambirhi va baleseriwa hi maphorisa hi ku va va kumiwile va ri eku yiveni ka mali endlwini ya mulungu un'wana, laha vanghana va yena va loveleke kona kutani yena a kota ku baleka a ya fika ekaya, laha a loveleke kona.
- Minkitsikitsi yin'wana yi vonaka hi ku va wanuna un'wana a kumekile a lovile exikarhi ka gondzo hikwalaho ko tlhaviwa hi mukwana endhawini ya Dlamini.
- Muxavisi eZondi u tekeriwile mali exitolo xa yena hi majaha manharhu lawa a ya khomile swibalesa. Majaha lawa ya vuyile ya teka nhwana loyi a a pfunana na muxavisi loyi ya famba na yena ya ya n'wi endla nsele, laha endzhaku ka masikunyana nhwana wa kona a kumekeke a ri karhi a kasa hi matsolo a nga ambalangi nchumu, a file na rito hi ku rila.
- Nkitsikitsi lowu veke kona etsalweni leri wu tlhela wu paluxeka laha vanhu vanharhu va pyanyiweke hi mimovha eNaledi, n'walungu wa Meadowlands na le Diepkloof.
- Switimela eswitichini swa Mlamlankuzi, Orlando, Phefeni, Dube na Nancefield a swi tshama tele swinene hi vanhu kasi van'wana a va chayisiwile hi switimela leswi va lova kambe ku nga ri na loyi a va twelaka vusiwana.

Minkitsikitsi leyi boxiweke laha henhla yi humelela ku ri hi ku kun'wana a ku na munhu na un'we loyi a rhwalaka vutihlamuleri ehenhla ka yona, swin'wana na swin'wana swo humelela, vanhu va swi kuma, va hlamala, ku ri hava na un'we loyi a mangalaka emaphoriseni. Leswi hinkwaswo swi seketela ku pfumaleka ka kurhula etindhawini ta le Joni loku a ku vangiwa hi minkitsikitsi leyi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9 (XIMBANGU)**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- 9.1 Celela.√ A a nga yingiseli loko vatswari va yena va n'wi kombisa ndlela leyinene ya mahanyelo leswi n'wi vangeleke ku baleseriwa hi maphorisa.√√ (3)
- 9.2 Makumentlhanutsevu./B.√ (1)
- 9.3 Xi kavanyetiwiile hi ku fika ka maphorisa lawa a ya lava ku khoma Celela.√√ (2)
- 9.4 U hlamusela leswaku Xikwembu a xi rivalele na ku amukela moya wa Celela kambe swidyoho leswi a a swi endla loko a ha hanya swona a swi sale na ntsumbu wa yena entshurini.√√
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.5 A ndzi ta xi tirhisa loko ndzi vona Mufundhisi Tlhomandloti a sindzisa vana va yena leswaku va hanyisa leswi yena a a lava va hanyisa xiswona, leswi ku nga mhaka yo tika ku swi fikelela.√√
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.6 Ndzi nga vula leswaku ku avana loku a hi xiyimo xa kahle hikuva swi endla leswaku laha ku tshamaka mufundhisi ku nga fikeleleki hi ku olova hi vanhu, leswi nga endlaka leswaku na loko munhu a lava ku pfuniwa swi tika hikuva muti wa yena wu le kule na ya van'wana.√√
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.7 A a vuya hi le mutini wa ka Maduna./A a vuya hi le ka vaSoluka.√ A a ya byela Soluka, murhandziwa wa yena leswaku u lava ku n'wi lovola a va nsati wa yena.√ (2)
- 9.8 Loko tata wa yena a nga si lova u n'wi alerile ku tekana na Soluka kambe Madambi a vula leswaku a nge lovola un'wana nsati handle ka Soluka, hambu ku ri yena Soluka a nge n'wi lovola kambe loko tata wa yena a lovile, hikwalaho ka rirhandzu leri a a ri na rona ehenhla ka Soluka, u cincile miehleketo a tekana na Soluka endzhaku kaloko a yile a ya kombela rivalelo ka tata wa yena emasirheni.√√ (2)
- 9.9 Mutsari u tirhisile yelaniso lowu ku tiyisisa/tshikelela leswaku Madambi a a ri eku ehleketeni swinene.√√ (2)
- 9.10 Madambi a a ri na ntlimbo wa le handle√ lowu a a vangeriwile wona hi tata wa yena hi ku n'wi alela ku fikelela ku navela loku a a ri na kona ka ku tekana na Soluka, a vula leswaku a nga swi lavi leswaku ndyangu wa yena wu va na vuxaka na Maqhoza.√ (2)
- 9.11 Ku 'danisa' swi vula ku nyumisa. Vito leri ri yelana na swiendlo swa N'wa-Mdanisi swo yenga mufundhisi wa kereke ya yena Nyiko Tlhomandloti leswaku a ya ekaya ka yena, a ya khongelela n'wana kasi xikongomelo xa yena a ku ri ku lava ku rhandzana na yena, leswi nyumisaka.√√ (2)

- 9.12 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a hambana na Madambi hikuva Xikwembu a xi gobangi, xi lo haxa, a a ta n'wi kuma nuna un'wana loyi a a ta n'wi lovola, loyi na vatswari va nuna wa kona a va ta n'wi amukela.√√

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)

- 9.13 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku tanihi mufundhisi a a fanele a vile xikombiso lexinene evanhwini, a khongelela xiyimo lexi a a ri eka xona hambiloko a hluvuriwile nguvu ya vufundhisi ematshan'weni yo tidlaya.√

(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(1)

[25]

XIVUTISO XA 10 (XITSALWANA)

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

'Lexi nga heriki xa hlola' swi vula leswaku xilo xin'wana na xin'wana xi na makumu swi nga ri na mhaka leswaku hi lexinene kumbe a hi lexinene.

- Ntsengele Godfrey Kubayi a a ri na nsati wa yena, Lindiwe Maluleke, loyi a a n'wi rhandza a tlhela a n'wi xixima.
- Loko a kumile ntirho wa vumininjhere eka GDC eGiyani, u yengiwele hi ku saseka ka Florence Ndlovu (Mafloza) kutani a sungula ku xanisa nsati wa yena.
- U sungurile ku vuya navusiku swinene, minkarhi yin'wana na ku vuya a a nga ha vuyi.
- Loko Lindiwe a ringeta ku n'wi tsundzuxa a a kariha.
- Lindiwe u komberile malume wa Godi Sambula leswaku a vulavurisa Godi kambe ematshan'weni yo cinca mahanyelo u rhurhile a ya tshama na murhandziwa wa yena Mafloza eka Siyandhani.
- Godi u tlakusile Mafloza a va matsalana wa yena, a endlela leswaku va ta hamba va tiphina hi ku tshama swin'we ehofisini.
- Mafloza a a hamba a endlela Godi tiya a vula leswaku a nga fanelangi ku endleriwa hi vabasisi va tihofisi hikuva va na thyaka, leswi hinkwaswo a ku ri ku komba Godi leswaku wa n'wi rhandza.
- Leswi yindlu ya Mafloza a yi ri yitsongo, Godi u lombile mali eka GDC a endlela ku yi kurisa.
- Godi a a hlalisa vana va Mafloza onge i va yena va xiviri, a nga lavi ku swi tiva leswaku va yena va etlerile va dyile yini.
- Hikokwalaho ka ku tiphina na rirhandzu leri a ri va pfale mahlo, Godi na Mafloza va tsandzekile ku tikhoma ku fikela laha va nga tolovela ku endla timhaka ta masangu ehofisini, leswi endleke leswaku va heleriwa hi ntirho.
- Mafloza u vile na nkateko wo va munghana wa yena Japisa a n'wi kumela ntirho wa tithendara leswi endleke leswaku a sungula ku xanisa Godi.
- Godi a a hamba a biwa no rhuketeriwa hi Mafloza na n'wana wa yena Vhelaphi, va tshembisile Godi ku n'wi balesela, leswi a swi nga humeleli loko a nga si hlongoriwa entirhweni.
- Mafloza a a pfumelela swigangu swa yena swi ta ekaya Godi a ri kona.
- Mafloza a a nga ha n'wi swekeli Godi swakudya; na swiambalo a a nga ha n'wi hlantsweli no n'wi ayinela.
- Mafloza u alerile Godi ku ya enkosini wa mana wa yena.

- Loko Mafloza a ya xava movha a nga n'wi byelangi Godi.
- Loko va holova Mafloza u boxile leswaku Masesi a hi n'wana wa yena kambe i n'wana wa Mandla Bamuza.
- Godi u ehleketile nsati wa yena Lindiwe, loyi a a n'wi xixima, a vona leswaku swa antswa a tlhelela ekaya ka yena a ya kombela ku rivaleriwa.

Leswi hinkwaswo swi tiyisisa leswaku lexi nga heriki xa hlola hikuva ku tiphina lokuya ka Godi ku herile ku sala ku xaniseka kutani a tsundzuka nsati wa yena Lindiwe loyi a nga n'wi kholela.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11 (XIMBANGU)

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

- 11.1 EMabunda Complex✓ a swi ri eku oxeni ka nyama.✓✓ (3)
- 11.2 Dzovo./A.✓ (1)
- 11.3 Loko Godi a ha tirha Mafloza a a n'wi xixima kambe loko a nga ha tirhi a nga ha n'wi xiximi./Loko Godi a ha tirha a a n'wi byerile leswaku Masesi i n'wana wa yena kambe loko se a heleriwile hi ntirho u n'wi byela leswaku i n'wana wa Mandla Bamuza.✓✓ (2)
- 11.4 I ntlimbo wa le handle.✓ U vangeriwile hi murhandziwa wa yena Mafloza hi ku n'wi xanisa endzhaku ka loko a onhakeriwile hi ntirho eka GDC.✓/U vangeriwile hi murhandziwa wa yena Mafloza hi ku n'wi hambanisa na ndyangu wa yena kambe loko a heleriwile hi ntirho a sungula ku n'wi xanisa✓

KUMBE

- I ntlimbo wa le ndzeni.✓ U lo tivangela hi ku va a tshikile nsati wa yena Lindiwe a ya tshama na Mafloza.✓ (2)
- 11.5 U byerile munghana wa yena Maxangu leswaku GDC yi dilizile vatirhi hinkwavo hikokwalaho ka mfumo wuntshwa kasi ntiyiso hileswi a a onhakeriwile hi ntirho hikokwalaho ko endla timhaka ta masangu ehofisini.✓✓ (2)
- 11.6 U hi lemukisa hi khombo leri nga vaka kona eka vavanuna lava sukelaka vasati va vona va ya hlayisa vavasati van'wana.✓✓ (2)
- 11.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a nga n'wi xanisi hikuva Godi wa n'wi rhandza u karile a siya na ndyangu wa yena wu sala wu xaniseka hikokwalaho ka yena.✓

(Maraka i yin'we. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)

- 11.8 I Land Rover√ naswona wu xaviwile eMGM Motors.√ (2)
- 11.9 A a hakerisa vanhu lava a a va nyika ntirho wa tithendara hafu ya mali leyi a va hakeriwa yona./A a hakerisa vanhu lava a a va nyika ntirho wa tithendara mali.√√ (2)
- 11.10 A ndzi ta xi kongomisa eka Godi loko a sungula ku rhandzana na Mafloza kutani ndzi swi vona leswaku u lava ku sukela ndyangu wa yena leswaku a nga wu sukeli hikuva swi nga endleka a ya xaniseka laha a yaka kona.√√ (2)
- 11.11 Hileswi a a lava ku rivala maxangu lawa a a ma kombiwa hi Mafloza./Hileswi a vilela hi ku lahlekeriwa hi ntirho kutani a a lava ku tirivarisa swona hi ku tshama a dakwile.√√ (2)
- 11.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U endlile kahle hikuva hambiloko a a lo kombisa ku wu tsakela Mafloza a a nga ta pfumela leswaku a wu khandziya hikuva a a nga ha n'wi lavi ekusuhi na yena./U endlile kahle hikuva ku va a nga byeriwangi nchumu hi timhaka to xava movha swi kombisa leswaku a nga ha tekeriwi enhlokweni.√√

KUMBE

A nga endlangi kahle hikuva a a fanerile a kombisile ku wu tsakela a vona hi yena Mafloza leswaku u ta swi tekisa ku yini leswaku a ta va na vumbhoni lebyi khomekaka.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

- 11.13 A ndzi ta ri tsundzuxa leswaku ri tshika ku nyanyuriwa hi timhaka ta vugangu ri tshama na nsati wa rona hikuva ehandle va ku lava ntsena loko wa ha tirha wa ha ri na mali kambe loko ntirho wu hela va sungula ku ku xanisa.√√

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

MFUWO WA RIXAKA

XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO (XITSALWANA)

RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni

Matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya hi dyondzisa kumbe ku hi nyika vutivi byo karhi. Leswi swi seketeriwa hi leswi humelelaka eka ntsheketo wa 'Vhimbamukwama' na xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' leswi hlamuseriweke laha hansi.

- Nhwanyana lonkulu eka ntsheketo wa 'Vhimbamukwama' hi ku twanana na vanhwanyana lavan'wana u xiseterile Mantombi leswaku a kha tintsengele ta magaga kasi vona va kha tintsengele leto vupfa.
- Loko va hlanganile ndhawu yin'we va kombana tintsengele, va kumile leswaku i ta Mantombi ntsena leti a ti nga vupfangi kutani va n'wi byela ku tlhelela enhoveni a ya kha leto vupfa, va endlela ku baleka va n'wi siya, leyi nga mhaka yo biha swinene.
- Hinkwaswo leswi a swi vangiwa hi rivengo na mavondzo lawa a va ri na wona ehenhla ka Mantombi tanihileswi a a sasekile.

- Loko Mantombi a hlanganile na Vhimbamukwama, ematshan'weni yo va Vhimbamukwama a n'wi pfuna hi ku n'wi heleketa ekaya, na yena u n'wi endlile nsele hi ku n'wi hoxa esakeni a famba a n'wi ba, a n'wi lerisa ku yimbelela ku kondza a ya ponisiwa hi mana wa yena.
- Vhimbamukwama u hetelerile a hlundzuka loko a ba nkwama leswaku Mantombi a yimbelela kambe a nga yimbeleli kutani a pfula nkwama leswaku u lava ku n'wi sweka a n'wi dya.
- Ematshan'weni yo kuma Mantombi enkwameni, u kumile tinyoxi, swipame, tinsukumbela, mimpfi, mabawa na tinyoka leswi a swi hoxiwile esakeni leri yena a a tiva leswaku u hoxile Mantombi eka rona kutani swi n'wi lumetela a kondza a hundza emisaveni.
- Ku hundza emisaveni ka Vhimbamukwama hi ndlela yo vava swonghasi swi hi dyondzisa leswaku hakelo ya mona/nsele i rifu.
- Leswi hinkwaswo a swi ta va swi siveriwile loko vanhwanyana a va nga vangi na rivengo na mavondzo ehenhla ka Mantombi na loko Vhimbamukwama a a pfunile Mantombi hi ku n'wi heleketa ekaya loko a siyiwile hi vanhwanyana a ri yexe enhoveni.
- Eka xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' ku humelerisiwa dyondzo ya leswaku ku va ntshava leyi yi hlayisiwile hi mfanelo swi pfuna tiko hi tlhelo ra ikhonomi tanihleswi vapfhumba va yaka hi xitalo va ya vona leswi humelelaka eka yona.
- Muphati u ri: 'Mapungubwe, loko ku humesiwa marito yo saseka ya wena murunguri wa timhaka, U hi khomele vumbhoni bya nhluvuko wa ka Ntimeni, Swimakiwa swa nsuku, koporo, nghilazi na vuhlalu a swi lo vuya!' Leyi i ndlela yo ndhundhuzela eka swilo swo saseka swa ntumbuluko leswi kumekaka entshaveni ya Mapungubwe, leswi nyikaka vutivi bya leswi nga entshaveni leyi eka vahlayi.
- Muphati u vulavula hi nhluvuko na swimakiwa swo hambanahambana leswi kumekaka eMapungubwe na hilaha ndhawu leyi yi kokaka vapfhumba rinoko hakona.
- Xiphato lexi xi ya emahlweni xi hlamusela leswaku ndhawu leyi yi endzeriwa hi vanhu vo huma ematikweni yo hambanahambana.
- Swiphato swa muxaka lowu swa pfuna swinene hikuva loko vahlayi va swi hlaya va kokeka rinoko kutani va navela ku ti endzela leswaku va ta hungasa eka tona hi minkarhi yo wisa.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla swi tiyisisa mhaka ya leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya hi dyondzisa kumbe ku hi nyika vutivi byo karhi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)**NHWANYANA WA VUHLALU**

- 13.1 U tshwutela marhi endzilweni√ ku endlela leswaku vatsheketeriwa va rivala hi leswi a va tsheketeriwa swona leswaku va nga hahami loko va etlele.√ (2)
- 13.2 A ku ri ku rhunga vuhlalu.√ (1)
- 13.3 etinhlangei./C.√ (1)
- 13.4 Vito ra ntsheketo i 'Nhwanyana wa vuhlalu' kasi ntsheketo wona wu hi byela hi Xikhegu loyi a nga wiseriwa ematini a ya tshama malembe mambirhi kona kutani a vuya ekaya nyoka yi n'wi khavisile hi vuhlalu byo saseka./Vito ra ntsheketo i 'Nhwanyana wa vuhlalu' kasi ntsheketo wona wu hi byela hi Xikhegu loyi loko a humile ematini a a fanele a nga tirhi nchumu handle ka ku rhunga vuhlalu.√√ (2)
- 13.5 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke: Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku yingisa swi tlula magandzelo./Ndzi dyondzile leswaku ku tekela swileriso enhlokweni i swa nkoka.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 13.6 Mutsari u lava ku hi lemukisa hi khombo leri hi nga hlanganaka na rona loko hi tolovela ku famba na vanhu hi nga lelangi vatswari va hina.√√ (2)
- 13.7 A va hakeriwangi hi nchumu.√ A ndzi ta va ndzi va tsundzuxile leswaku va nga n'wi wiseli hikuva leswi a va ri ku swi endleni a ku ri mphikizano laha a swi boha leswaku un'we wa vona a va hlula kutani va fanerile ku swi amukela leswaku Xikhegu u va hlurile hikuva loko vo n'wi wisela ematini swi nga endleka a nwela kutani a lahlekeriwa hi vutomi bya yena.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 13.8 I Xikhegu.√ U tshamile malembe mambirhi na nyoka ematini kutani loko a ta va a humile yi lerisa vatswari va yena leswaku va andlala masangu ku suka enambyeni ku ya fika ekaya ka vona leswaku a famba ehenhla ka wona.√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

NA**NELSON MANDELA**

- 13.9 Xiphato lexi xi vulavula hi Nelson Mandela loyi a nga xaniseka hi xikongomelo xo lwela ntshuxeko wa Vantima va Afrika-Dzonga, xi ya emahlweni xi vula leswaku u xiximiwa hi misava hinkwayo hikokwalaho ka vunhenha bya yena naswona u nyikile MaAfrika mpfumelelo wo nghena eAfrika-Dzonga.√√ (2)
- 13.10 I nhlangano wa African National Congress/ANC.√ A a tiveka hikuva a lwerile ntshuxeko eAfrika-Dzonga.√ (2)
- 13.11 Ndzi nga vula leswaku muphati a a tsakile ku tlula mpimo hikuva a a phata Mfanelo yo kopa yi pimiwile Phendla

nhenha leyi n'wi humeseke evuhlongeni kutani a a nga lavi ku kavanyeta nkholuko wa ku phata ka yena hi ku pfa a koka moya.√√

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

13.12 Ntila lowu wu hlamusela leswaku Nelson Mandela u humile ekhotsweni a ya va murhangeri wa tiko ra Afrika-Dzonga.√√ (2)

13.13 Swa ndzi tsakisa hikuva hi na ntshuxeko lowu pfumalekaka ematikweni man'wana hi ku va hi vile na murhangeri loyi a titsoneke hinkwaswo a lwela ntshuxeko wa tiko ra hina.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 14: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Vukati va kandza hi mbilu swi vula leswaku loko munhu a ri evukatini u hlangua na swiyimo swo tika laha a bohekaka ku swi tiyisela ku kombisa leswaku i wansati wa xiviri.

- Matanato a a tirha eJoni laha a nga fika a rhandzana na Rhoda. Loko a twa rirhandzu rintshwa leri a a ri nyikiwa hi Rhoda u sungurile ku nyenya nsati wa yena N'wa-Xirhami.
- U vurile leswaku se u karhele hi N'wa-Xirhami hikuva wa dakwa a nga hlayisi muti hi mfanelo.
- U byerile munghana wa yena Mavhavaza leswaku vavasati va Machangana i tibari naswona i swilo swo ka swi nga pfuni nchumu.
- Loko nsati wa yena N'wa-Xirhami a lava ku n'wi kumela hlantswana u arile a vula leswaku i xikhombana xa n'wexemu.
- U byerile munghana wa yena Mavhavaza leswaku se u tiyisile ku teka Rhoda na nsati wa yena N'wa-Xirhami u n'wi byerile.
- Matanato u swi kumile leswaku Rhoda loyi a a rhandzana na yena a a ri n'wana wa buti wa yena Tshikani Mininginisi loyi a a khorwile eJoni a tlhela a lovela kona.
- U sungurile ku ehleketa N'wa-Xirhami loyi a a n'wi nyenya kutani a tlhelela ekaya ku ya lulamisa timhaka na nsati wa yena.
- N'wa-Xirhami a nga alangi u tsakile a tlhela a kombela nuna wa yena leswaku a n'wi heleketa eka muporofeta Ramudzhuli leswaku a ta n'wi tshikisa ku nwa byalwa.
- Hambileswi Ramudzhuli a nga swi kota ku tshikisa N'wa-Xirhami ku nwa byalwa, N'wa-Xirhami u yile emahlweni a lavela nuna wa yena hlantswana.
- Ku rhula ku vile kona ekaya ka Matanato kutani a tlhelela eJoni na hlantswana ya yena.

Hinkwaswo leswi swi tiyisisa mhaka ya leswaku vukati va kandza hi mbilu hikuva N'wa-Xirhami u swi kotile ku tiyisela ku xanisiwa hi Matanato a tlhela a swi kota ku n'wi rivala, vutomi byi ya emahlweni va hanya hi kurhula.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X \& R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15 (XIMBANGU)**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 15.1 EGauteng√ na Limpopo.√ (2)
- 15.2 I Xilumuni.√ (1)
- 15.3 N'wa-Xirhami u swi kotile ku kumela Mavhavaza nsati, loyi ku nga Topisa, a tlhela a swi kota ku kumela Matanato hlantswana leswaku yi va nsati wa yena wa vumbirhi.√√ (2)
- 15.4 Minkarhi hinkwayo loko va lava ku nwa byalwa a a va sungula hi ku phahla. /Minkarhi hinkwayo loko va lava ku nwa byalwa, loyi a a va a byi xavile a ku rhangana yena a nwa, va vula leswaku a a susa vuloyi.√√ (2)
- 15.5 Ya hundzukile ntiyiso hikuva Matanato u hlaseriwile hi swigevenga loko a ri exitokofeleni eSophia Town, a hluvuriwa swiambalo a sala hi manghilazi ya mahlo ntsena.√√ (2)
- 15.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku tiyisela swa vuyerisa./Ndzi dyondzile leswaku ndzi nga heli mbilu loko ndzi lava swilo swo karhi evuton'wini.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 15.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva vavasati va le ka Xigalo a a nga va tivi kutani a a ta tikuma a hlawurile loyi a nga riki na mahanyelo lamanene.√√

KUMBE

A hi mhaka ya kahle hikuva wansati loyi a a ta hlawuleriwa yena swi nga endleka a n'wi teka a ri toya hi ku va a chavile ku n'wi gangisa hi yexe.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 15.8 Muhlengwe√ na Mugwena.√ (2)
- 15.9 xivundza./B.√ (1)
- 15.10 Mavhavaza i munhu loyi a rhandzaka ndhavuko wa yena./Mavhavaza i munhu loyi a rhandzaka ku tsundzuxa vanghana va yena loko a vona va huma endleleni./Mavhavaza a nga pfumeli leswaku munhu un'wana a n'wi cincisa eka xiboho lexi a xi tekeke.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

15.11 A a vula leswaku va n'wi tshika a rhandzana na Rhoda hi kurhula handle ko nghenelela eka timhaka ta rirhandzu ra vona.✓✓

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)

15.12 Hileswi laha swi nga kona ku nga ehositele laha vavasati va nga fanelangiki ku nghena.✓✓

(2)

15.13 Ndzi nga ma tsundzuxa leswaku ma amukela nandzu hikuva loko n'wana se a kurile ma ta tlhela ma navela ku tikuma ma ri ekusuhi na yena kambe ma nga ha pfumeleriwi, leswi nga ta ma twisa ku vava ku tlula mpimo.✓ U endlile kahle hikuva yena (Xihangalasi) u n'wi tshikile kutani loko a vona leswaku u tekiwile hi Mavhavaza u lava ku n'wi onhisela eka vukati bya yena.✓✓

KUMBE

Ndzi nga ma tsundzuxa leswaku ma amukela nandzu hikuva loko n'wana se a kurile ma ta tlhela ma navela ku tikuma ma ri ekusuhi na yena kambe ma nga ha pfumeleriwi, leswi nga ta ma twisa ku vava ku tlula mpimo.✓ A nga endlangi kahle hikuva xidyoho a va tlheriseli hi xidyoho, a a fanele a komberile lavakulu va ta n'wi pfuna ku hlongola Xihangalasi ekaya ka yena.✓✓

(Timaraka i to seketela ntsena eka xiphemu xa vumbirhi xa nhlamulo. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(3)
[25]

XIVUTISO XA 16 (XITSALWANA)**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Vumunhu na vumundzuku bya vana van'wana swi onhiwa hi ku va vatswari va nga va kombi ndlela leyinene ya mahanyelo. Leswi swi tiyisisiwa hi leswi humelelaka exikarhi ka Boneka na Bodzani etsalweni leri.

- Boneka u kurisile Bodzani hi ndlela yo n'wi nyenyerisa, a tlhela a nga n'wi dyondzisi mintirho ya xisati. Leswi swi endlile leswaku na yena Bodzani a vona endlelo leri ri ri lerinene evuton'wini.
- Bodzani u dyondzisiwile ku hemba hi mana wa yena Boneka kutani a nga swi voni swi ri xidyoho.
- Loko Bodzani a tivabyisa loko a fanele ku basisa yindlu, Boneka a nga kambisisangi loko ku ri ntiyiso leswaku Bodzani wa vabya, u lerisile Khegu leswaku a yi basisa.
- Boneka u sindzisile Khegu leswaku a hlantswa swiambalo swa Bodzani na Gwirhani kambe a vula leswaku Khegu a nga hlantswi swa yena n'wini hikuva a nga heta xisibi.
- Bodzani wa tsaka loko Boneka a sindzisa Khegu leswaku a ayina swiambalo swa yena (Bodzani) na swa Gwirhani, a tlhela a ku Bodzani u fanele a rindza Khegu loko a ri karhi a ayina a ta tiyisisa leswaku a nga ayini na swa yena (Khegu) hikuva swi nga tshova ayini.
- Loko Boneka a va nyika swiambalo swo huma eka tata wa vona Xikweni, Bodzani u pfumerile loko Boneka a n'wi byela leswaku a xisa Khegu a n'wi byela leswaku swiambalo swa kona ku xavile malume wa yena, leswi nga hlamarisa Khegu hikuva a a nga si tshama a twa Bodzani a vula leswaku u na malume.
- Boneka u byerile Bodzani leswaku a sala a xisa tata wa yena Xikweni hi ku n'wi byela leswaku u yile etihunyini ku ri hi ku a a yile eBushbuckridge ku ya kamba yindlu na le n'angeni ya yena.
- Bodzani u pfumerile loko Boneka a n'wi byela leswaku a nga byeli tata wa yena Xikweni xihundla xo va a xavile yindlu eBushbuckridge.
- Loko Boneka a n'wi byela leswaku a sala a swekela tata wa yena Xikweni mukhusu ematshan'weni ya nyama, Bodzani u pfumerile.
- Boneka u byerile Bodzani leswaku ku na mali leyi a yi yivelaka Xikweni. Leswi a swi n'wi hlamarisangi kumbe ku n'wi vilerisa Bodzani.
- Loko Khetani na Khegu va tsoniwa mali leyi a va yi kombela eka Boneka, Bodzani a nga va twelangi vusiwana naswona a swi n'wi vilerisangi kambe wa tsaka loko yena a nyikiwa mali yo dya exikolweni, ya riendzodyondzo na yo endla misisi.
- Boneka a a hamba a lela Bodzani loko a ya en'angeni ya yena Nenge-wa-nsuna kutani a yima na swona ematshan'weni yo kombisa mana wa yena vubihi bya swona.

- Loko Khegu a ala ku etlela na Bodzani na Gwirhani lava a va chava ku etlela va ri voxe tanihleswi Boneka a a yile eka Nenge-wa-nsuna, Bodzani u ri Khegu na mana wa yena N'wa-Vusika hi vona va nga loya Boneka, a tlhela a vula leswaku Khegu i mbyana. Mhaka leyi yo va Bodzani a pumba Khegu na mana wa yena vuloyi u yi tekerile eka mana wa yena Boneka hikuva a a tshamela ku yi vula.

Hinkwaswo leswi kaneriweke laha henhla swi endlile leswaku Bodzani a nga voni ntiyiso wa vutomi, leswi heteleleke hi ku n'wi onhela vumunhu na vumundzuku bya yena kutani a kumeka a xaniseka evuton'wini.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 17 (XIMBANGU)

VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu

- 17.1 A a lava ku ya ePfalanomo✓ a ya kombela Boneka eka kokwana N'wa-Mzamani leswaku a ta n'wi salela na Fambeleni loko a ya eku rimeni.✓/A a lava ku ya ePfalanomo✓ a ya kombela Boneka.✓ (2)
- 17.2 Iova./C.✓ (1)
- 17.3 Mana wa Boneka a a lovile khale loko yena a ha ri ntsongo✓ kasi tata wa yena a a khorwile eKhimbini.✓ (2)
- 17.4 Hi xivulavulelo lexi mutsari u hlamusela leswaku N'wa-Vusika hi ku vona onge Xikweni a nga lavi ku amukela xikombelo xa yena a a hlundzukile.✓✓ (2)
- 17.5 Hileswi a ku ri ndyangu lowukulu tanihleswi Xikweni a a ri na vasati vambirhi kutani a ku ri na tindlu to tlula yin'we.✓✓ (2)
- 17.6 I wa ka Mdaka.✓ Ndzi nga vula leswaku Xikweni i wanuna loyi a rhandzaka nsati wa yena kutani a a nga swi tsakeli leswaku a ya etlela emitini./Ndzi nga vula leswaku Xikweni u lava leswaku nsati wa yena a hlayiseka.✓ (2)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 17.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge swilo a swi chipile loko Xikweni a nyika N'wa-Vusika mali hikuva u n'wi nyikile timpondho timbirhi ntsena leti a a fanele a khandziyile xo famba a tlhela a xava swakudya hi tona, leswi hambanaka na leswi xiyimo xa mali xi nga xiswona evuton'wini manguva lawa hikuva swilo swa durha.✓✓ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 17.8 I N'wa-Vusika.✓ (1)
- 17.9 A a nga ri na n'wana./A a nga ri na n'wana hikuva a nga veleki.✓ (1)
- 17.10 A a ehleketa leswaku Khegu a nga n'wi chelela tanihileswi a a tshemba ngopfu timhaka ta vuloyi.✓ Vulavulelo ra Boneka eka siku leri ri komba ku titsongahata hikuva u lava ku pfuniwa kasi loko a hanyile kahle wa n'wi khahla eka Khegu a tlhela a nga pfumeli leswaku a nghena endlwini ya yena.✓✓ (3)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 17.11 Hileswi a a toloverile leswaku n'wana wa yena Bodzani a a nga fanelangi ku tirha, loyi a a fanele ku tirha i Khegu hikuva mana wa yena a nga ha ri kona tanihileswi a a hlongoriwile evukatini.✓✓ (2)
- 17.12 I Khegu✓ hikuva hambiloko a xanisiwa hi Boneka na vana va yena, a a nga hlamuli, a a tikhoma a timiyelela a kombisa ku n'wi xixima.✓ (2)
- 17.13 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta va ndzi nga n'wi hlanganyangi hikuva emiehleketweni a ku ta ta ndlela leyi a ndzi xanisaka hayona kutani a ku ta pfuka mhaka ya leswaku u ndzi lava ntsena loko a vabya a lava ku pfuniwa.✓✓

KUMBE

A ndzi ta va ndzi n'wi hlanganyile hikuva ku tlherisela rivengo leri a a ri na rona ehenhla ka mina na leswi a a ndzi xanisisa xiswona a swi ta ndzi vangela xidyoho eka Xikwembu.✓✓

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 17.14 A hi mhaka ya kahle hikuva Xikweni u hlongorile vasati va yena va nga ri na nandzu./A hi mhaka ya kahle, a a fanele a lo akela Boneka yindlu ya yena ematshan'weni yo va hlongola.✓

(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 18 (XITSALWANA)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: VA TSHIKA XO KHOMA HI VOKO**

Loko munhu a ri xikombiso xo biha evanhwini hiloko hanyelo ra yena ri humile endleleni naswona ri nga tsakisi erixakeni. Manana Baloyi (Xitlhanyi) a a ri munhu loyi a a hanya hi tindlela to biha kusukela loko a ha dyondza xikolo kufikela loko se a ri na ndyangu wa yena.

- Loko a ha dyondza eGiyani High u yiverile mudyondzikulobye, Happy, mali yo ringana R20.00 laha vadyondzisi va ringeteke hi matimba ku secha kambe a va yi kumangi.
- ETurfloop laha a kumeke kona digiri ya yena a a ri muchudeni loyi a paseke hi ku kopela laha a a tibusu a vula leswaku ku hava laha xitifiketi xa yena xi tsariweke kona leswaku u lo kopela.
- Loko a sungula ku tirha exikolweni xa le henhla xa Kheto, a a byela vadyondzi tinhlamulo exikambelweni.
- U akile dyiyindlu ledyikulu ledyi a a tibusu hi dyona hi switirhisiwa swo yiviwa.
- Movha wa 4x4 wa 'Double cab' lowu a a famba hi wona a a nga wu kumangi hi ndlela leyinene hikuva a a yiveriwile hi vafana va 'mkokotela' lava va wu yiveke wa ha ri wuntshwa kutani a ya wu kuma hi nxavo wa le hansi swinene.
- U khomiwile eScore Supermarket hikokwalaho ko yiva swirhangiso, laha va nga hetelela hi ku n'wi rivalela.
- U tlhele a yiva tihuku eScore Supermarket, a ti veka epuremeni ya Ali-Junior, n'wana wa yena, laha a kumiweke hi murindzi Brazil Sithole kutani a tshembisiwa ku mangaleriwa emaphoriseni.
- Loko a holovisana na nuna wa yena, Albert Baloyi, u n'wi byerile leswaku a miyela hikuva na ntirho wa vubalana lowu a wu tirhaka u lo n'wi kumela wona, leswi vulaka leswaku na wona a a n'wi kumerile hi tindlela ta vukungundzwana, leti yena n'wini a a ti vula leswaku u lo 'phanda', leswi kombaka ku va a nga xiximi nuna wa yena.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti kombisa ntiyiso wa leswaku Manana Baloyi (Xitlhanyi) a a hanya hi mintolovelu yo biha kusukela loko a ha dyondza xikolo kufikela loko se a va na ndyangu wa yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 19: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: YOO, NDZI TIDLELE MINOO!**

- 19.1 Kxanimamba.✓ (1)
- 19.2 dlaya nuna wa yena./B.✓ (1)
- 19.3 R500.✓ Vana va Misery va nwile namuneti leyi mana wa vona a a yi cherile murhi hi xikongomelo xo dlaya nuna wa yena Sunday kutani va lova.✓✓ (3)
- 19.4 Nhlokomhaka ya xintlangwana i 'Yoo, ndzi tidlele minoo!', leyi yelanaka na ku rila ka Misery loko a tisola ku va a dlayile vana va yena hi murhi lowu a a lava ku dlaya nuna wa yena Sunday.✓✓ (2)
- 19.5 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku rhandza mali ngopfu a swi kahle hikuva swi nga vangela munhu ku dlaya./Ndzi dyondzile leswaku munhu a nge hundzi emisaveni loko siku ra yena ri nga si fika✓✓
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 19.6 Mutsari u lava ku lemukisa vahlayi hi khombo leri nga vaka kona loko munhu a nga lavi ku tluriwa hi van'wana.✓✓
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 19.7 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a tirhisa tindlela tin'wana letinene to kuma mali handle ko dlaya nuna wa yena hikuva ku dlaya munhu i mhaka yo biha leyi nga n'wi ngenhisaka ekhombyeni.✓✓ (2)

NA**NTLANGU: SWONA SWI RI SWA YINI!**

- 19.8 Hi le mutini wa ka Khosa./Hi le ndyangwini wa Khombo na Nsatimuni/Midlayi. Hi le kaya ka va Nyeleti na Madambi.✓ (1)
- 19.9 U ngenhiwile hi vuvabyi bya AIDS.✓✓ (2)
- 19.10 Ya kombisa leswaku i tatana loyi a rhandzaka na ku navelela ndyangu wa yena leswinene evuton'wini.✓✓ (2)
- 19.11 U lava ku byela vahlayi leswaku vatswari van'wana va onha vana va vona hikokwalaho ka tindlela to biha leti va ti tirhisaka to va kurisa.✓✓ (2)

- 19.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona yi ri mhaka ya kahle hikuva ku ta va dyondzo eka yena na vatswari van'wana leswaku va fanele va kurisa vana va vona hi tindlela letinene ta vutomi.✓✓

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

(2)

- 19.13 Nsatimuni/Midlayi i munhu wo tikukumuxa./I munhu wo ka a nga xiximi vanhu van'wana.✓ Swi nga va swi vangiwi hileswi a ku nga ri ku navela ka vona kambe ka mana wa vona Nsatimuni/Midlayi.✓✓

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka eka xiphemu xa vumbirhi xa nhlamulo.)

(3)

[25]

XIVUTISO XA 20 (XITSALWANA)**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

Xivuriso lexi nge: 'Mbhuri a yi tiveleki' xi hlamusela leswaku hakanyingi hanyelo ra tatana ri kanetiwa hi hanyelo ra n'wana. Loko vatswari (Tatana na manana) va ri na mahanyelo lamanene va navela onge vana va vona va nga fana na vona.

- Gezani Munene a a ri mufundhisi elokhixini ra Baralonga laha ndyangu wa yena a wu xiximiwa swinene hikokwalaho ka leswi a va ri vakreste va xiviri.
- Yena na nsati wa yena Talenta a va katekisiwile hi n'wana un'we, ku nga Fumani, loyi a a ri na mahanyelo yo biha swinene lawa a ya tumbelerile tanihileswi a va n'wi rhandza swinene.
- Fumani a a xanisa vadyondzisi na vadyondzikulobye hikokwalaho ka hanyelo ra yena ro biha, ro dzaha timbangi exikolweni, leswi a swi khomisa vatswari va yena tingana.
- A a tshamela ku gangisa Xiluva hambileswi a a swi tiva leswaku i xigangu xa Jimmy.
- Fumani u tshembisile Xiluva ku n'wi dlaya hi mukwana hi ku va a vurile leswaku munhu u fanerile ku susa khwiri loko o va a onhiwile hi munhu loyi a n'wi pfinyeke ku ri leswaku a a dzahile mbangi.
- Ematshan'weni yo tlhava Xiluva, Fumani u yile na mukwana exikolweni hi xikongomelo xo tlhava Jimmy hikuva a a tshamela ku n'wi tengisa a vula leswaku u gangisa Xiluva.
- Vatswari va Fumani va vitaniwile exikolweni hikokwalaho ka hanyelo ra yena ro biha.
- Fumani u yivile mali yo ringana R500.00 ebajini ra tata wa yena a ya nyika Xiluva leswaku a hakela riendzodyondzo leswaku a ta n'wi rhandza.
- U rhandzanile na Xiluva a tlhela a ya etlela na yena ekaya ka vona loko vatswari va yena va yile ekhonfereseneni ya kereke eRustenburg laha Xiluva a pfukeke a lovile ekamareni ya Fumani.
- U khomiwile a ya pfaleriwa ekhotsweni laha a humesiweke hi beyili.
- Loko a fika ekaya, u etlerile kutani loko vatswari va yena va pfuka namixo va kumile leswaku u tisungile.

Hanyelo ra Fumani lero biha ri seketela ntiyiso wa leswaku hakunene 'Mbhuri a yi tiveleki' hileswi ri kanetanaka na ra vatswari va yena hikuva u karile a hundza emisaveni hi ndlela yo khomisa tingana.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X \& R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 21: XIMBANGU****VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

21.1	Exikolweni xa Dyondzekani.✓ Fumani a a dzaha mbangi.✓	(2)
21.2	ku lova./A.✓	(1)
21.3	I vatirhikulobye exikolweni xa Dyondzekani.✓✓	(2)

- 21.4 Ya kombisa leswaku wa swi tiva leswaku hanyelo ra yena a hi rinene.√√ (2)
- 21.5 Moya wa Fumani wu le hansi/a nga tsakangi/u chuhile hikuva a nga swi tiva leswi vatswari va yena va nga ta n'wi endla swona ehenhla ka leswi a swi endleke.√√ (2)
- 21.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku vanhu van'wana a va swi tsakeli leswaku ku va na kurhula laha va kumekaka kona.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 21.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona a nga endlangi kahle hikuva rifu ra munhu a ri fanelangi ku kuceteriwa hi rifu ra un'wana./Ndzi vona a nga endlangi kahle hikuva a a fanele a yimela timhaka ta yena.√
(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 21.8 I ku rila ka sayirini kutani vadyondzi va tlhelela etitlilasini.√ (1)
- 21.9 I Vonani.√ Havambirhi a va hlohlotela madzolonga exikarhi ka vanghana va vona.√√ (3)
- 21.10 Hileswi Fumani a nyikeke Xiluva mali yo ringana R500 yo hakela riendzodyondzo ro ya eJoni./Hileswi Jimmy a a tshamela ku holovisa Xiluva a ku u rhandzana na Fumani.√ (1)
- 21.11 Jimmy a a ri na ntlimbo wa le handle√ lowu a vangeriweke wona hi Fumani hi ku n'wi tekela murhandziwa wa yena Xiluva.√ (2)
- 21.12 Vubihi bya ku endlwa ka vugangu na ku tirhisiwa ka swidzidziharisi eswikolweni hi vadyondzi.√√ (2)
- 21.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona yi ri mhaka ya kahle hikuva swi pfunile Jimmy leswaku a hanya hi ku xiyaxiya hikuva a a swi tiva leswaku Fumani loyi a a gangisa Xiluva u lava ku n'wi tlhava hi mukwana.

KUMBE

Ndzi vona yi nga ri mhaka ya kahle hikuva swi endlile leswaku Jimmy na Xiluva va sungula ku holova va tlhela va hambana.√√

(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 21.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a swi kahle hikuva swi nga n'wi ngenisa ekhombyeni loko o tshuka a tlhavile mudyondzi un'wana leswi nga endlaka leswaku a khomiwa a ya pfaleriwa ekhotsweni laha a nga onhakeriwaka hi vumundzuku bya yena.√√ (2)

25**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25****NTSENGO WA TIMARAKA: 80**

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 6	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontlha yo hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xithokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Mpumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xithokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.
XIVUMBeko NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
Xivumbeko, nkhluko na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 4	-Xivumbeko xa nkhaqato -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlukelano lowunene wa mavonelo. -Nkhlukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI Nhلامuselo ya nhlokomhaka. Nhلامuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	12–15 -Mhلامulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mhلامulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhلامuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	9–11 -Ku kombisa ku twisisa no hلامusela nhlokomhaka hi ndlela leyinene. -Mhلامulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi ndlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	6–8 -Nhلامuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hلامuseriweke hi vuenti. -Tinhلامuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	4–5 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhلامuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo mantsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	0–3 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hلامula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBeko NA RIRIMI Xivumbeko, nkhluko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	8–10 -Xivumbeko xa nkhaqato -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	6–7 -Xivumbeko lexi faneleke na nkhlukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkhlukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	4–5 -Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkhlukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	2–3 -Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	0–1 -Mpfumaleka wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkhlukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20-25	15-19	10-14	5-9	0-4

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhلامulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.